

# Čo by bolo keby? Trenka, Csaba Gábor: Egyenlítői Magyar Afrika

*Baka L. Patrik*

## What Would Have Happened if?

Abstract

The paper focuses on the theoretical questions of those alternate history novels which can be found within the spectrum of speculative fiction. Among the aims of this paper a primary role is given to the comprehensive approach of the genre, such as from philosophy to physics. In addition to the overview of the basic allohistorical texts of world literature (such as the works of Dick, Gibson, Robinson, etc.) it also deals with the significant achievements of inland alternate history novels (the volumes of András Gáspár and László Gáspár). In conclusion, the paper analyses the most important inland example, which is Csaba Gábor Trenka's opus: Egyenlítői Magyar Afrika.

### Key words:

contrafactuality, alternate history, rewriting the past, points of divergence

### Kľúčové slová:

kontrafaktuálny, alternatívna história, prepísanie minulosti, divergálne body

*„Príbehy sú tak či tak, ako zrkadlá. Používame ich na to,  
aby sme si sám sebe vysvetlili, ako svet funguje, a ako nie.“  
(Neil Gaiman)*

## Predslov

Čo by bolo keby? Otázka s ktorou sa stretávame zo dňa na deň. Najčastejšie nás napadne možnosť inej alternatívy, keď sa stretneme s negatívnou situáciou napríklad, keď sa nám podarí naučiť problematickú tézu, kvôli ktorej sme predtým zlyhali na skúške.

Takéto alternatívy sa nájdu v nespočetnom množstve, a môžu byť ľahšieho a ťažšieho charakteru. Napríklad, keby som bol zapol svetlo včera večer, možno by som sa nebol potkol a nepadol, keby som nebol zabudol namontovať alarm, možno by ma neboli vykradli, keby som nebol vyšiel z domu o minútu skorej, možno by som nebol havaroval, a nikto by nezomrel...

A povedzme, keby generál Paulus nebol dodržal Führerov príkaz, a bol by vyrzil zo Stalingradu z obkľúčenia ruských vojsk, možno by táto práca bola napísaná v nemeckom jazyku, ak by vôbec bola napísaná. Ale predtým než by sme pokračovali v rozvíjaní tejto myšlienky, povedzme pár slov o vedeckom pozadí danej otázky.

## Teória žánra

Teória paralelných vesmírov bola navrhnutá americkým fyzikom Hughom Everettom v roku 1956. Podľa teórie, paralelné vesmíry sa nachádzajú v susedstve s našim vesmírom, existujú vedľa neho. Každá taká udalosť, ktorá sa môže stať viacerými možnými spôsobmi – čiže každá udalosť – sa každým jedným spôsobom stane v niektorom z vesmírov (cf. Everett 1956). Alternatívy objavujúce sa v každej jednej minúte nášho života, produkujú týmto spôsobom čoraz viac a viac paralelných vesmírov, a tým vytvárajú multiverzum s nekonečným počtom vesmírov (cf. Gribbin 2010, 53, 336; H. Nagy 2012, 48–56). Základom tejto teórie je predstava, ktorá znie nasledovne: zakaždým, keď sa vesmír dostáva do kvantovo-mechanickej rozhodovacej situácie, a tým k tzv. divergentnému – menšia zmena, napr. či vyhrám alebo prehrám v pokri (cf. Rosenfeld 2007, 151) – alebo neuralgickému bodu – väčšia zmena, napr. ktorá strana sa stáva víťazom vojny (cf. H. Nagy 2009, 27) – sa ich počet zdvojnásobí.

Teóriu paralelných vesmírov by sme mohli skúmať z pohľadu viacerých prírodovedných disciplín, ale literatúra umožňuje najrýchlejší a najvoľnejší výskum zo všetkých vedných odvetví.

Jedným z dôvodov je, že literatúra je schopná zaoberať sa akýmkoľvek javom, ktorý sa vzťahuje na človeka, a druhým, že literatúra ako taká je v podstate fikciou; popritom nezabudnime ani na to, že fikcia sa nerovná omylu a klamstvu (cf. Keserű 2011, 7–8).

Everettova teória je v horizonte literatúry vypracovaná vo forme alternatívno-historických románov. Tento žáner už dávno nechodí v detských topánkach, a skupina autorov si vybrala množstvo historicky významných neuralgických bodov pomocou ktorých si vo svojich knihách mohli vytvárať úplne odlišné svety.<sup>1</sup>

Pripomeňme si niekoľko príkladov.

## Celosvetová a maďarská alternatívna história

Philip K. Dick v románe s názvom *Muž z vysokého zámku* (The Man in the High Castle) a László Gáspár v románe *Mi, I. Adolf* si vybrali klasický, skôr už pripomenutý zlom druhej svetovej vojny. Gáspár uvádza najprv korunovanie Hitlera za cisára, kým Dick uprednostňuje metonymickú stránku žánra alternatívnej histórie.

V spoločnom románe Williama Gibsona a Bruca Sterlinga s názvom *Mašina zázrakov* (The Difference Engine), si vyberajú technický zlom, lebo v ich prevedení Charles Babbage, anglický matematik, neostane len pri nápade počítača fungujúceho na paru, ale ho aj zrealizuje (cf. Singh 2007, 72–74; Gyuris 2005, 30). Ako zaujímavosť by som pripomenul, že v 21. storočí skonštruovali britskí vedci Babbageov stroj na základe dostupných plánov... a fungoval (cf. BBC News 2000).

András Gáspár v románe *Ezüst félhold Blues* si vyberá geologický zlom, vďaka ktorému prerazí prekážky stojace pred rozmachom Osmanskej ríše. Môžete sa rozhodnúť, či je smiešna alebo zamyslenia hodná predstava, že keby bol Napoleon

<sup>1</sup> S žánrom alternatívnej histórie sa zaoberá významná monografia vydaná na Univerzite J. Selyeho s názvom *Kontrafaktumok* (cf. Keserű – H. Nagy 2010), kniha redigovaná Andrewom Robertsom (cf. Roberts 2006), monografia profesora Rosenfelda (cf. Rosenfeld 2005), týkajúca sa kapitola knihy Orsolye Hegedúsovej s názvom *A mágia szövedéke* (cf. Hegedűs 2012, 134–166), a disertačná práca Giampaola Speda (cf. Spedo).

o pár centimetrov vyšší, mal by o toľko menej komplexov, že by mu namiesto cisárskoho titulu postačil aj konzulský (cf. Gáspár A. 2007, 302–303).

Spomedzi nich je snáď najimpozantnejším román *The Years of Rice and Salt* od Kima Stanleyho Robinsona, v ktorom autor prostredníctvom výskytu stredovekého moru odstráni Európana a jeho svetonázor z vývoja osudu ľudstva, a všetko premiestni na územie blízkeho a ďalekého východu, a do kultúry/na úroveň kultúry.

Po stručnom prehľade svetovej a maďarskej literatúry nasleduje analýza centrálného románu našej štúdie.

## Csaba Gábor Trenka: *Egyenlítői Magyar Afrika*

V knihe Gábora Csabu Trenku s názvom *Egyenlítői Magyar Afrika* čítame o Maďarsku tak, ako nikdy predtým. V jeho alternatívnom svete tento tisícročný štát precestá cez hranice Európy. Trenkovo Maďarsko siaha až do Afriky.

O narácii diela teraz ešte by som povedal len toľko, že sa zakladá na biografii hlavného hrdinu, Gábora Lajtaiho.

Keby sme vytvorili mapu Európy podľa románu, videli by sme, že Maďarsko by hraničilo s Veľkonemeckou ríšou niekde tam, kde sa ešte v čase Rakúsko-Uhorskej Monarchie oddelili dva regionálne bloky dualistického štátu. Terminológia cis-a translajtánsko je pre každého iste známa. A vlastne, sme sa v tomto bode dostali k jednému problému našej analýzy, keďže stredobodom Zalitavska (Maďarsko) a Predlitavska (územie Rakúska) je rieka a vrchovina nazvaná tiež Litava (po maďarsky Lajta), ktorá označuje súčasne aj hranicu, aj prítok rieky Dunaj. Nie je to nič iné, ako priechod medzi dvoma štátmi, a – prostredníctvom nášho hrdinu – aj medzi dvomi alternatívnymi svetmi.

Nanajvýš zaujímavosťou je podoba medzi názvom Lajta (Litava) a výrazom Léthé (alebo Léta), ktorá je známa z gréckej mytológie, ako rieka zabudnutia.

Gábor Lajtai síce nosí v mene možnosť zabudnutia, ale v diele je paradoxne práve on stelesnením spomínania. Je nositeľom dobrých, ale poväčšine zlých, alebo odsudzujúcich spomienok.

„Ako keby som sa celý život plavil na kalnej, mystickej rieke – povedzme na Dunaji – na hmlistý druhý breh“ (cf. Trenka 2010, 86) hovorí Lajtai; reaguje tak na vlastnú rolu. Na margo citátu je dôležité pripomenúť, že Dunaj je pre nás síce stabilným prvkom širšieho okolia, ale pre spisovateľa biografie znamená len „mystickú rieku,“ ktorá je známa len zo strán kníh a románov.

Trenka dávkuje výstavbu sveta po častiach. Podľa románu *Egyenlítői Magyar Afrika*, sa Hitlerovi po vyhratej vojne podarí konsolidovať svoju moc, a tá Afrika, ktorá bola počas vojny vo veľkej miere kolóniou antinacistických štátov, naopak sa teraz stáva korisťou nemcov a ich spojencov. Podľa toho by Maďarsko dostalo regióny v rovníkovej oblasti starovekého kontinentu na juh od „Nemecko-Alžirska,“ na území dnešnej Nigérie a Kamerunu. Hlavné mesto by bolo veľakrát spomínané Hungarovill, s charakteristickými (Námestie Svätého Štefana, Európske námestie, Staré mesto) a pre nás menej charakteristickými (Hitlerova trieda, Szálasiho bulvár) názvami ulíc a mestských častí.

Začiatočný dátum príbehu, 1943, je Trenkovým neuralgickým bodom. Pádom „slovanskej, komunistickej hordy“ – ako to opisuje propaganda románu – a s pred-

pokladom obrovských strát, Hitler prestal s rozširovaním svojej ríše a uzavrel krehký mier so západom.

Führerov ústup vedenie strany odôvodnilo tým, že sa sústredil na teoretický vývin fašizmu, ale ako sa dozvedáme od starého otca Gábora Lajtaiho, vtedy „dostal prvú mozgovú porážku“ (cf. Trenka 2010, 53). Moc zdedil pre nás neznáma postava Eicker. K jeho menu sa viaže istá úľava, ale stále sa meniacia svetová politika pripomína studenú vojnu typickú pre náš svet. V diele vedľa nacistických okultických svojrázností prebieha aj tak charakteristická propagandistická činnosť, ktorá je taktiež typická aj pre Sovietsky zväz.

Od hrôzostrašných udalostí, ktoré sa diali v Maďarsku v roku 1956 je významnejším okamihom, ako sa nadovšetko milovaný vládca zatrasie hrôzou pri objavení „sovietskych táborov smrti“. Význam týchto udalostí chápeme len my, lebo z dejepisných kníh v románe *Egyenlítői Magyar Afrika* holokaust prirodzene vynechali. Je to najmasívnejšie formovanie dejín silou propagandy.

Ďalej rozpráva o rokovaní, ktorého výsledkom je limitovanie nemeckých atómových zbraní. Predsa sa mladí sediaci pri táboráku rozprávajú o studenej vojne, lebo existujúce atómové zbrane ešte stále stačia k tomu, aby zničili celú planétu. Ako vidíme, paralela medzi dielom a našim svetom sa stáva silnejšou (cf. Trenka 2010, 102).

Pozoruhodné sú aj narátorove svetovo-literárne reflexie. Počas románu v podstate vyrastieme s Lajtaim. A s ním sa rozširuje aj náš svetonázor. Viaceré odseky diela sú monológom muža vo svete diktatúry, plného nacionalizmom a rasizmom, s viacerými spáchanými hriechmi, ktorému sa predsa podarí nájsť v sebe ľudskosť. Pripomenutia hodné je aj objavenie sa témy diela v našom súčasnom a minulom svete.

## Paralelnosť s realitou

Historik, Miklós Zeidler, v Maďarskom štátnom archíve našiel plány Endreho Pósu, ktoré boli adresované Ministerstvu zahraničných vecí. Medzi rokmi 1920–30 mal ambície vytvoriť kolónie v Afrike pre osem stredoeurópskych krajín, čím chcel vyriešiť problémy preľudnenia a zlých medzištátnych vzťahov. Najväčší rozdiel medzi verziou Trenku a Pósu ohľadom maďarských kolónii v Afrike je, že Trenka by umiestnil kolónie v západnej, kým Pósa vo východnej časti svetadiela. Listy naivného idealistického autora okrem „zabávania sa“ neprinesli žiadny výsledok (cf. Zeidler 2014, 343–356).

Ako vidíme, rozšírenie maďarskej štátnosti aj za hranice oceánov a morí, nebolo len súčasťou autorskej fantázie. Ale aj to je isté, že najpevnejšie stelesnenie tohto idealistického maďarského sna nenájdeme inde, lež na stranách alternatívno-historického románu Gábora Csabu Trenku *Egyenlítői Magyar Afrika*.

## Bibliografia

*Babbage printer finally runs*, BBC News, 13. apríl 2000 = <http://news.bbc.co.uk/2/hi/science/nature/710950.stm>

Dick, Philip K. (2007): *Muž z vysokého zámku*. Prekladal: Robert Tschorn. Praha: Argo.

Everett, Hugh III. [1956]: *The Many-Worlds Interpretation of Quantum Mechanics – The Theory of the Universal Wave Function* = <http://www.pbs.org/wgbh/nova/manyworlds/pdf/dissertation.pdf>

- Gáspár András (2007): *Ezüst félhold blues*, Budapest: Tuan.
- Gáspár László (2010): *Mi, I. Adolf*, Budapest: Fapadoskönyv.hu.
- Gibson, William – Sterling, Bruce (1990): *The Difference Engine*, London: Victor Gollancz.
- Gribbin, John (2010): *A multiverzum nyomában*, Prekladal: Both Előd. Budapest: Akkord Kiadó.
- Gyuris Norbert (2005): *Sci-fi, posztmodern, steampunk?* Prae, 2005/3.
- H. Nagy Péter (2009): *Imaginárium IX. SF: A képzelet mesterei*. Opus, 2009/2, 11–19.
- H. Nagy Péter (2012): *A sokvilág-elmélet filmes alkalmazásai*. Opus, 2012/6, 48–56.
- Hegedűs Orsolya (2012): *A mágia szövedéke. Bevezetés a magyar fantasy olvasásába I*. Du-najská Streda: Liliium Aurum.
- Keserű József – H. Nagy Péter red. (2011): *Kontrafaktumok*. Komárno: Selye János Egyetem.
- Roberts, Andrew red. (2006): *Mi lett volna, ha...? [fejezetek a meg nem történt világtörténelemből]*. Prekladal: Bart István. Budapest: Corvina.
- Robinson, Kim Stanley (2009): *A rizs és a só éve*. Prekladal: Uram Tamás. Budapest: Metropolis Könyvek.
- Rosenfeld, Gavriel (2005): *The World Hitler Never Made: Alternate History and the Memory of Nazism*. Cambridge: Cambridge University.
- Rosenfeld, Gavriel (2007): *Miért a kérdés, hogy „mi lett volna, ha?” Elmélgedések az alternatív történetírás szerepéről*. Prekladala: Livia Szélpál. Aetas, 2007/1.
- Singh, Simon (2007): *Kódkönyv. A rejtjelzés és a rejtjeljejtés története*. Prekladal: Szentgyörgyi József. Budapest: Park Könyvkiadó.
- Spedo, Giampaolo: *The Plot Against the Past: An Exploration of Alternate History in British and American Fiction*, disertačná práca  
= [http://paduaresearch.cab.unipd.it/1463/1/giampaolo\\_spedo\\_plotagainstthepast.pdf](http://paduaresearch.cab.unipd.it/1463/1/giampaolo_spedo_plotagainstthepast.pdf)
- Trenka Csaba Gábor [2010]: *Egyenlítői Magyar Afrika*, Budapest: Agave Könyvek.
- Zeidler Miklós (2014): *Honvéd áll a Kilimandzsárón? Egy különös beadvány a Külügyminisztérium irattárában* = Manhercz Orsolya red.: *Historia critica. Tanulmányok az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Történeti Intézetéből*, Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, 343–356.

